

Szarka Mándity Krisztina

Benes József modern realizmusa Zentán

„Soha nem egy képzőművészeti irány jelentősége teremti a nagy egyéniségeket, hanem jelentős művészek teremtenek fontos irányzatokat egyéni vagy kollektív felismeréseik megfogalmazásával.”¹ Benes József 1971-es, ma is érvényes gondolatai ezek, melyek egyértelműen vonatkozathatók a Zentai Művésztelepre és annak legelső irányzatteremtő résztvevőire, Milan Konjovícra, Ács Józsefre, de magára Benes Józsefre is. Ács József kezdeményezésére 1952-ben létrejött Zentán a művésztelep, amelynek munkájába rövidesen Benes is bekapcsolódott. 1956-ban, a belgrádi Képzőművészeti Akadémia elvégzése után költözik a Tisza-parti városba, és először gimnáziumi tanárként², majd 1958-tól a művésztelep aktív résztvevőjeként és szervezőjeként van jelen Zenta képzőművészeti életében.

Több mint két évtized Vajdaságban, majd csaknem négy évtized Magyarországon, mégis egyetlen kiállítási katalógus vagy monográfia, amely méltó emléket állítana a gazdag életműnek. Bela Duranci művészettörténész szerint Benes műveinek tolmácsolásához „bizonyos fokú bátorság és tisztelet szükséges”³. Ezt az úrt egyetlen írással természetesen nem volna lehetséges betölteni, így legfeljebb ahhoz gyűjthetünk bátorságot, hogy egy adott időszak alkotásai felé forduljunk tisztelettel. A Zentai Városi Múzeum képzőművészeti gyűjteménye Benes József kilencven művét őrzi, közülük néhány a művésztelepi munka emlékeként került a múzeumba, a többi pedig a zentai származású Thiel Tóth Margit gyűjteményeként. Az adományozó első alkalommal 1970-ben, a nagy tiszai árvíz évében kereste fel városát az ajándékozás szándékával. A múzeum akkori igazgatója, Tripolsky Géza, Ács József és Benes József társaságában már a következő évben Németországba utaztak, hogy elkészítsék a művekről a szükséges dokumentációt, a művésztelep huszadik évfordulóját pedig már a hazakerült gyűjtemény bemutatásával ünnepelhette a város. 2011-ben a Zentai Városi Múzeumnak lehetősége nyílt megvásárolni a gyűjtemény másik részét, így további, a művésztelephez kötődő alkotások kerültek a múzeumba.

1 Benes József gondolatai az EK-csoport kapcsán. In: Új Symposion, 1971. 79. szám, 370.

2 Ninkov Kovacev Olga: *A zentai gimnázium rajztanárai*. Múzeumi füzetek 1. Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta, 1996. <http://www.zetna.org/zek/konyvek/18/gimi.html> (utolsó megtekintés: 2018.03.03)

3 Bela Duranci: *Szétesés* (a zentai Benes József tárlatának alkalmából), Rukovet, 1961. 2. szám. A teljes szöveget idézi, valamint Papp Erika fordításában közli: Olga Šram (szerk.): *Benes*. Képzőművészeti Találkozó Modern Galéria, Szabadka, 2011. (oldalszám nélkül)

Benes József zentai műveinek jelentős része az 1960-as évekre datálható. A művésztelep első évtizedében a zentai motívumok festése volt általánosan jellemző, Benes esetében ez leginkább egy-egy Tisza-parti mozzanatot jelent. A folyótól és környezetétől persze a későbbiekben sem tudott, és nem is akart elszakadni. *Tisza-part*⁴, *Két part között*⁵, *Fekete part*⁶, *Szakadékos part* – néhány jellemző képcím a hatvanas évek elejéről. Látszólag témák és technikák számtalan variánsáról van szó, de alaposabban megfigyelve egy-egy képet, láthatjuk, hogy csupán a kiindulópont azonos, a megoldás mindig más. Két alkotás is viseli a *Szakadékos part* címet, kékeszöld égbolt alatt húzódó súlyos, vaskos földrétegeket látunk az egyiken⁷, a másik pedig a víz melletti szakadékot ábrázolja⁸. Azonos cím, más-más téma és festői probléma, hiszen az első kép Benes informellel való ismerkedésének tanúja, míg a másik az akvarellfestés technikájának nehézségével szembesíti az alkotót és a befogadót egyaránt. Viszonylag szegényes szín- és motívumkészlet alkalmazásával gazdag értelmezési lehetőséggel rendelkező képek születnek ebben az időszakban. A szakadékos part fölött megjelenik a telihold (*Folyópart holdfényben*⁹, *Telihold a szántók fölött*¹⁰), majd egyre hangsúlyosabbá válik a két part (*Két part között*¹¹, *Hullámos völgy és nap*¹²), fölötte pedig a holdat egy lebegő, kéz- és lábfej nélküli robusztus alak helyettesíti, vagy éppen a hold takarja, esetleg pótolja a figura fejét (*Lehajtott fejű*¹³).

A *Tisza télen*¹⁴ című műve áll a legközelebb azokhoz a Tisza-part ciklushoz tartozó alkotásokhoz, amelyekről Tolnai Ottó az *Új Symposion* első évfolyamának 6–7. számában ír. „*Benes a folyónál a statikumot keresi. Ezt a választást igen összetettnek, mondhatnám, csodálatosnak tartom. És talán nem tévednénk, ha mégis egyszerűen filozofikus festőnek neveznénk, ellentétben éppen azokkal a festőkkel, akik éppen ezt vászon vagy papíron deklarálják.*”¹⁵ Talán éppen a statikum keresése miatt láthatjuk rendkívül kiegyensúlyozottnak Benes téli Tiszáját, egy nyugtalan folyó egyetlen részletét tudja a durva, goromba festécsomók és a lágy, finom vonalak ellentétével úgy megragadni, hogy azt áll(and)ónak érezzük.

Benes Józsefnek nem célja a gyönyörködtetés, ő ugyanis sohasem áll meg a felszínnél, bátran néz szembe a mélyebb rétegekkel, és állít emléket a folyóhoz kapcsolódó tragikus természeti vagy történelmi eseményeknek (*Áldozat*¹⁶, *Valamit*

4 *Tisza-part* 1960. Akvarell, 29×41 cm. Zentai Városi Múzeum (4. kép)

5 *Két part között*, 1960. Akvarell, 29×41 cm. Zentai Városi Múzeum (6. kép)

6 *Fekete part*, 1960. Akvarell, 29×41 cm. Zentai Városi Múzeum (2. kép)

7 *Szakadékos part*, 1963. Olaj, vászon, 34×50 cm. Zentai Városi Múzeum (1. kép)

8 *Szakadékos part*, 1960 k. Akvarell, 24×35 cm. Zentai Városi Múzeum (3. kép)

9 *Folyópart holdfényben*, 1960 k. Akvarell, 19,5×25 cm. Zentai Városi Múzeum

10 *Telihold a szántók fölött*, 1960 k. Akvarell, 29×41 cm. Zentai Városi Múzeum

11 lsd. 5. lábjegyzet

12 *Hullámos völgy és nap*, 1965 k. Linómetszet, 38×54 cm. Zentai Városi Múzeum

13 *Lehajtott fejű*, 1965 k. Linómetszet, 38×54 cm. Zentai Városi Múzeum

14 *A Tisza télen*, 1962. Olaj, vászon. 60×76 cm. Zentai Városi Múzeum (5. kép)

15 Tolnai Ottó: *Adalékok Benes József festészetéhez*. In: *Új Symposion*, 1965. 6–7. szám. 18.

16 *Áldozat*, 1965. Linómetszet, 27×34 cm. Zentai Városi Múzeum (8. kép)

1. Szakadékos part

2. Fekete part

3. Szakadékos part

4. Tisza-part

5. *A Tisza télen*

6. *Két part között*

7. Fekvő figura

Benigno 1955

8. Áldozat

Benigno

9. Valamit visz a víz

*visz a víz*¹⁷, *Fekvő figura*¹⁸). Modern realistiként definiálta önmagát, amely realizmus a természettől, még tágabban a valóságtól történő kiindulásként, a létkérdésekkel való folytonos szembesülésként és szembesítésként, a modernség pedig a tárgyához társított változatos kifejezőeszközök alkalmazásaként értelmezhető.

Már az utóbbi három mű is jelzi, hogy a következő időszaknak, majd lényegében az egész életműnek központi témája maga az ember lesz. Soós József, aki elsőként végzi el Benes József műveinek tematikus csoportosítását, a Tisza-part után Motoros-bukósisakos sorozatról beszél.¹⁹ Valóban találkozunk a hatvanas évek második felében sisakos figurákkal Benes grafikáin, akik a legváltozatosabb környezet szereplői, a tudományostól (*Téli sport*²⁰) a hétköznapi (Sisakosok²¹) keresztül egészen a játékosig (*Görkorcsolyázók*²²). Elképzelhető, hogy a *Téli sport* néven jegyzett 1968-as datálású grafikán egy aktuális tudományos kérdésre, az úrutazásra reflektál, a zsúfolt kompozíció középpontjában egy széttárt karú, különös öltözetet viselő figurát látunk, körülötte beazonosíthatatlan motívumokkal, amelyek az elképzelt ismeretlen világra utalhatnak. A címadás ebben az esetben nem a művésztől, hanem Thiel Tóth Margit gyűjteményének összeírójától származik, így az értelmezés lehetősége valóban nyitott. Sajnos Benes József műveihez gyakran társítanak túlságosan egyoldalú értelmezést, ahogyan ez az említett Soós József esetében is történt, pedig a súlyos, nehéz témák még nem jelentenének kellő megalapozottságot, hogy az alkotót a „fájdalom festője”-ként határozzuk meg. Ebben az esetben ugyanis nem vennénk tudomást az életműben előforduló humorról, amely, ha néha groteszk, de mindenképpen jellemző sajátosságá egy-egy alkotásnak.

Az 1968-as év a Zentai Művésztelep életében mozgalmas időszakot indít. Happeninget szerveznek, amelyen Ács József, Benes József, Guelmino Valéria, Petrik Pál és a Csurgó Ifjúsági Művésztelep tagjai, valamint Domonkos István és Tolnai Ottó vesznek részt.²³ A következő évben *E-dúr világ ellen* címen nyílik kiállítás, ahol egy-egy kortárs vers ihletésére született képzőművészeti alkotással találkozhat a közönség. 1969-től formálódik a később Erőt Kölcsönző²⁴ néven működő csoport, amelynek célja a környezet aktuális kérdéseit képzőművészeti témává emelni. Az 1970-es árvíz foglalkoztatja a társulás tagjait, Benes *Tisza* című grafikája ismert ebből az évből.

A művésztelepi tevékenység mellett monumentális megrendeléseket is teljesít Benes József, 1967-ben készítik el Ács Józseffel közösen a zentai Royal

17 *Valamit visz a víz*, 1965. Linómetszet, 19×46 cm. Zentai Városi Múzeum (9. kép)

18 *Fekvő figura*, 1965. Linómetszet, 32×25 cm. Zentai Városi Múzeum (7. kép)

19 Soós József: *A fájdalom festője*. In: *Új Symposion*, 1969. 55. szám, 20–21.

20 *Téli sport*, 1968. Linómetszet, 54×76 cm. Zentai Városi Múzeum

21 *Sisakosok*, 1968 k. Linómetszet, 38×54 cm. Zentai Városi Múzeum

22 *Görkorcsolyázók*, 1968 k. Linómetszet, 38×54 cm. Zentai Városi Múzeum

23 Ninkov Kovacev Olga: *A Zentai Művésztelep programtevékenységének genézise*. In: Hajnal Jenő (szerk.): *Ötvenéves a Zentai Művésztelep*. Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta, 2002. 29.

24 Az EK-csoport tagjai megalakulásakor: Ács József, Baráth Ferenc, Benes József, Kapitány László, Maurits Ferenc, Markulik József és Petrik Pál. Később Csernik Attila is csatlakozik.

Hotel falképeit. A zentai csatát és egy kocsmai jelenetet ábrázoló művek ma is eredeti helyükön találhatóak, a *Tiszavirág* című sgraffito azonban átkerült a hotel forgalmas fogadóterébe, ahol kedvezőbb elhelyezése folytán többen szemügyre vehetik. Benes József így paradox módon éppen a *Tiszavirággal* véste be magát örökre a város történetébe, lakóinak emlékezetébe, akik az általa idézett költő²⁵ sorait olvasva, újragondolva csendesen már őt is kérdezik, vajon szebb-e most a másik part?

Irodalom

Ács József és Benes József: *EK, a művésztelepek krízise*. Új Symposion, 1971. 79. szám, 369–370.

Ninkov Kovacsev Olga: *A zentai gimnázium rajztanárai*. Múzeumi füzetek 1. Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta, 1996.

Ninkov Kovacsev Olga: *A Zentai Művésztelep programtevékenységének genézise*. In: Hajnal Jenő (szerk.): *Ötvenéves a Zentai Művésztelep*. Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta, 2002. 26–36.

Olga Šram (szerk.): *Benes*. Képzőművészeti Találkozó Modern Galéria, Szabadka, 2011.

Soós József: *A fájdalom festője*. In: Új Symposion, 1969. 55. szám, 20–21.

Tolnai Ottó: *Adalékok Benes József festészetéhez*. In: Új Symposion, 1965. 6–7. szám, 18–19.

---

25 Thurzó Lajos: *A Tiszánál*, 1946